

Левчук Ірина

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного університету,

м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0001-6015-3795

e-mail: iryna.levchuk@rshu.edu.ua

**ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКА, СОЦІАЛЬНО-МЕЦЕНАТСЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОВІДНИХ ДІЯЧІВ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ
ВОЛИНІ (ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)
У СТАНОВЛЕННІ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ
ТРАДИЦІЙ ВИХОВАННЯ**

Анотація. У науковому дослідженні виокремлено аналіз духовно-просвітницької та соціально-громадської діяльності провідних діячів православних братств Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Проаналізовано організаційні характеристики здійснення духовно-просвітницької та соціально-громадської діяльності представників православних братств у досліджуваний період. Подано характеристику провідних діячів духовно-просвітницької, соціально-громадської діяльності (представників світськості) православних братств Волині в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: організаторської, професійно-педагогічної, духовно-освітньої, опікунської, благодійної, меценатської видавничої та дослідницької. Розкрито основні форми (народні читання, бесіди, індивідуальна допомога школярам та членам їхніх сімей, видавництво книг, благодійні акції, масові заходи) та методи (організації просвітницької, духовно-освітньої, соціальної, громадської, благодійної, меценатської діяльності, стимулювання, формування досвіду) духовно-просвітницької та соціально-громадської діяльності представників православних братств Волині в досліджуваний період.

Духовне відродження держави, розпочате ще на початку 90-х років ХХ століття, відбувається на складному соціальному ґрунті, що проявляється у кризі моралі, яка пронизує усі сфери нашого життя. Тому на сучасному етапі розвитку освіти й науки з огляду на нагальні потреби гуманізації українського суспільства необхідним є повернення до відродження християнських моральних цінностей.

Релігія, будучи органічною складовою духовного життя суспільства, відігравала важливу роль у процесі українського державного й культурного будівництва, допомагала українцям упродовж багатьох століть берегти національну ідентичність. Духовно-просвітницька та соціально-громадська

діяльність духовенства та представників православної громадськості щодо поширення освіти, культури, духовності, що ґрунтувалися на місцевих традиціях, сприяла збереженню національної самобутності народу.

Духовно-просвітницька та соціально-громадська діяльність православних братств, зміцнена зростанням рівня духовних та світських освітніх закладів, благодійних установ набула як релігійного статусу, так і соціально-громадського значення. Через зміст освіти в досліджуваний період реалізовувалася успадкована волинським регіоном полікультурність, поліфонізм виховних імперативів, інтеграція національних, загальноосвітніх, морально-духовних показників.

Ключові слова: православне братство, духовно-просвітницька діяльність, соціально-меценатська діяльність, духовно-освітні діячі, християнські цінності, духовно-маральні традиції, доброчинність, меценатство.

Постановка проблеми. Духовне відродження держави, розпочате ще на початку 90-х років XX століття, відбувається на складному соціальному ґрунті, що проявляється у кризі моралі, яка пронизує усі сфери нашого життя. Тому на сучасному етапі розвитку освіти й науки, з огляду на нагальні потреби гуманізації українського суспільства, необхідним є повернення до відродження християнських моральних цінностей у виховному процесі. Друга половина XIX століття презентує Україні плеяду громадських і культурних діячів – представників світської та духовної інтелігенції, які, продовжуючи справу своїх попередників у розвитку культурно-освітніх та національно-релігійних традицій рідного краю, сприяють формуванню суспільної моралі, яка базується на основних принципах православного християнства. Саме ця інтелігенція стала рушійною силою братського руху на Волині, а окремі її представники відзначилися цілеспрямованою та результативною діяльністю у сфері просвітництва та зробили вагомий внесок у збереження та розвиток її освіти й культури (Тимочко, 2011, с. 148).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Для аналізу освітньої діяльності православних братств, гуманістичної й реформаційної ідеї братських шкіл є корисними наукові розвідки вітчизняних науковців (А. Алексюк, Є. Мединський, Б. Мітюрів). Значними для ретроспективного аналізу історико-культурних умов формування освітніх традицій православного братського руху мають наукові праці П. Андрухова, С. Бричок, С. Жилюка, М. Моліса, І. Огієнка, В. Рожка, Н. Сейко. Аналізу традицій, специфіки управління та особливостей діяльності православних братств присвячені роботи дослідників (С. Гаврилюк, Я. Ісачевич, С. Кваша, Г. Капустін, П. Кралюк, О. Сажок). Важливе місце в історіографії нашого дослідження займають роботи, де висвітлено різноманітні аспекти діяльності провідних діячів братського руху – представників духовної і світської еліти (О. Бірюліна, М. Костриця, К. Летвицький, М. Манько, Л. Марківська, Л. Обухович, А. Тарнавський).

У суспільно-культурному житті Волині в XIX – на початку XX століття наукового аналізу потребує процес формування і розвитку духовної освіти в контексті просвітницько-громадської діяльності православних інституцій, зокрема, внеску православних братств у розвиток освітньо-культурних традицій Волинського краю. Саме в цей період, попри посилення централізованого імперського управління, прийняття деструктивних нормативно-правових актів у галузі освіти, на Волині відродилася підтримка освіти зі сторони громадських релігійних організацій – православних братств. З огляду на це **мета статті** - дослідити особливості просвітницько-громадської діяльності провідних діячів православних братств Волині (другої половини XIX – початку XX століття) у становленні та збереженні духовно-моральних цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просвітницько-громадська діяльність православних братств, зміцнена зростанням рівня духовних освітніх закладів, набула як релігійного статусу, так і загальнокультурного значення. Через зміст освіти в досліджуваній період реалізовувалася успадкована волинським регіоном полікультурність, поліфонізм виховних імперативів, інтеграція національних, загальноосвітніх, морально-духовних показників. (Тимочко, 2006, с. 130).

Насамперед, зацентруємо увагу на вагомому внеску організаторів братського руху в розвиток духовно-просвітницьких традицій краю. Зауважимо, що вже саме вміння організатора та покровителя братства, яке передбачало: сприяти відкриттю братства та укладанню статуту; привернути увагу та залучити до роботи відомих суспільно-громадських, релігійних діячів, меценатів, просвітителів та прихожан; організувати та скерувати діяльність братчиків в потрібному напрямі; особисто брати активну участь у просвітницькій та благодійній діяльності тощо – заслуговує глибокої поваги та відзнаки. Тому ми сміливо можемо віднести тих провідних діячів, які очолювали братства або були почесними головами Ради братств, до числа активних діячів православного братського руху. Зокрема, серед представників світської та духовної інтелігенції, які проводили активну просвітницько-громадську діяльність, відомі імена: графині А. Блудової – засновниці та «до життєвої попечительниці» Кирило-Мефодіївського братства в Острозі; О. Дверницького – голови Володимир-Волинського Свято-Володимирського братства, відомого краєзнавця, П. Бичковського – науковця, педагога; В. Леонтовича – науковця, дослідника історичних пам'яток, краєзнавця; В. Ліберовського – викладача Волинської духовної семінарії; М. Петрова – редактора часопису «Волинські Єпархіальні Відомості», дослідника-краєзнавця, архівіста; М. Теодоровича – церковного історика-краєзнавця, богослова, публіциста, педагога; А. Терлецького – наглядча Кременецького чоловічого духовного училища, педагога; І. Тихомирова – церковно-освітнього діяча, письменника, журналіста, бібліографа; Ф. Четиркіна – викладача державної історії та грецької мови, магістра богослов'я; представників духовенства: архієпископа Волинського Агафангела (Соловйова) – активного

діяча православного братського руху, професора богослов'я; архімандрита Амвросія (Лотоцького) – православного церковного письменника, історика, дослідника старовини; єпископа Острозького Віталія (Грегулевича) – волинського просвітителя-реформатора, громадського та культурно-освітнього діяча, ініціатора заснування Кременецького Богоявленського Свято-Миколаївського братства, засновника-редактора журналу «Подорожній», автора значної кількості просвітницьких, морально-виховних статей, нарисів; єпископа Ієрофея (Лобачевського) – православного церковного діяча, історика, природодослідника, викладача вищої граматики, німецької мови, риторики, філософії, фізики; архієпископа Модеста (Стрельбицького) – одного з активних учасників історико-краєзнавчого руху у Холмщині, Підляшші і Волині, дієвого ініціатора та співдіяча братського руху на Волині; архієпископа Волинського і Житомирського Палладія (Ганкевича) – ректора Могилевської семінарії, голови Училищної ради при Святійшому Синоді для керівництва церковно-приходськими школами; ієрея Аполлонія (Сендульського) – православного священника, церковно-громадського й освітнього діяча Волині, краєзнавця, дослідника; протоієрея Іларіона (Коровицького) – просвітителя, церковного і громадського діяча, педагога, редактора періодичного видання «Волинь»; ієрея Миколая (Левитського) – активного подвижника братського руху; священника Михайла (Тучемського) – активного культурно-освітнього та церковно-громадського діяча, публіциста, краєзнавця, дослідника; протоієрея Юлія (Гапановича). (Тимочко, 2011, с. 149–150).

Безумовно, привертає увагу істориків педагогіки постать відомої просвітительки та мецената XIX століття *Антоніни Дмитрівни Блудової* (1812 –1891 рр.) – засновниці Острозького Кирило-Мефодіївського православного братства. Народилася Антоніна Дмитрівна в Стокгольмі. Нею «закладені міцні основи справи виховання в м. Острозі Волинської губернії», де вона реалізовувала культурно-просвітницькі та доброчинні напрями своєї діяльності. Донька громадського діяча Д. М. Блудова, яка «з юності виросла в середовищі письменників Карамзінського періоду», Антоніна Дмитрівна «у широкому середовищі двору створила собі статус особи центральної, яка перебуває у спілкуванні з діячами високого літературного рівня»; вона намагалася передати ті прогресивні просвітницькі ідеї, які пропагувала (Бендюк, 2013).

Графиня Блудова була не лише ініціаторкою організації просвітницько-громадської та благодійної діяльності Кирило-Мефодіївського братства – вона особисто сама брала безпосередню активну участь у її здійсненні. Про це свідчать спогади свідків досліджуваного періоду та її власні записи у щоденнику: «Слово у графині Антоніни Дмитрівни не розходилося з ділом, і вона дійсно передала створеним нею закладам все належне особисто їй майно, не зупинившись навіть перед продажем своїх власних коштовностей. Справа зростала з кожним роком, і як результат – можливість для багатьох православних родин надати своїм дочкам хорошу освіту, не відходячи від

православ'я і зміцнюючись у свідомому християнському напрямі» (Острозький красназавчий збірник, 2015).

Аналізуючи просвітницько-громадську діяльність культурно-освітніх діячів православних братств Волині, серед визначних постатей власне організаторів та засновників братств не можемо не згадати про **Омеляна Дверницького** – голову Володимир-Волинського Свято-Володимирського братства. Народився Омелян Дверницький у 1838 році на Волині в польській родині. Спочатку навчався у Луцькому дворянському училищі, згодом – у першій Київській гімназії. У 1879 році він був призначений мировим суддею Володимир-Волинського округу Волинської губернії, згодом – обраний головою з'їзду мирових суддів округу.

Постать майбутнього науковця є феноменальною, оскільки, вихований на основі католицьких віросповідних засад, О. Дверницький згодом став активним діячем православного братського руху на Волині. Будучи людиною освіченою і водночас відданою справі поширення прогресивних просвітницьких ідей православ'я, О. Дверницький брав активну участь у громадській, культурно-освітній діяльності Волині. До цього його спонукала необхідність місцевого населення з історією міста й краю з історичними національно-релігійними традиціями. Саме на це науковець звертав особливу увагу і скеровував у дослідницьке русло напрям діяльності Свято-Володимирського братства. У процесі проведення красназавчих досліджень науковець особисто брав участь в археологічних експедиціях та залучав до такої діяльності членів братства (Піскова Елла Миколаївна).

Будучи ініціатором заснування при Свято-Володимирському братстві «давньосховища», Омелян Дверницький висвітлював історію православних пам'яток Володимир-Волинського краю та його околиць. За підтримки владики Модеста та з ініціативи Дверницького був виданий наказ про організацію пошукових робіт церковних пам'яток минувшини, які потім передавали у фонд братського «давньосховища». Окрім того, під час читань лекцій та проведенні бесід на народних читаннях (які, до речі, проводилися окремо для старшого покоління й окремо для молоді) вчений висвітлював важливість збору та охорони пам'яток минувшини, заохочував до цієї важливої справи слухачів, – за рахунок чого здійснювалося цілеспрямоване виховання поваги до історії рідного краю, до шанування його національних релігійних традицій (Василевська, 1993).

З метою надання фінансової допомоги братству на здійснення красназавчих та пошукових робіт О. Дверницьким на користь братської каси було видано низку нарисів з історії і археології Волині. У 1889 році з-під руки красназавця вийшла ілюстрована книга про православні пам'ятки міста «Нариси церков давнього Володимира» (Костриця, 1993). Дослідження відкривало серію видань, які передбачалося випускати для ознайомлення населення з православними пам'ятками Волині. О. Дверницький брав участь у підготовці на основі збірок «давньосховища» Свято-Володимирського братства альбому «Пам'ятки Волині», що вийшов у 1892 році (Федосеева Світлана). У цьому

виданні, як було зазначено у «Волинських Єпархіальних Відомостях», «вміщено значну кількість фактичного матеріалу, почерпнутого автором з першоджерел і вміло згрупованого; у висновках своїх і передбаченнях автор дуже обережний»; автор не обмежився лише простим викладом фактів і наведенням цитат з документів, а вільно й вміло оперував значним історико-документальним матеріалом, попередньо піддаючи його ґрунтовному аналізу (Кушпетюк, 2017, с. 27).

Постать *Афанасія Андрійовича Терлецького* серед активних членів братського руху була досить відомою і значимою. А. Терлецький – наглядча Кременецького чоловічого духовного училища, педагог, член Кременецького Богоявленського Свято-Миколаївського православного братства. Афанасій Андрійович – син священика Городищенського (Заславський повіт) жіночого монастиря. Після завершення у 1877 р. курсу навчання у Волинській духовній семінарії, у тому ж році був призначений на посаду наглядча за учнями Кременецького духовного училища. Посаду наглядча поєднував з викладацькою роботою – з відкриттям у Кременці Волинського єпархіального жіночого училища (1881 р.) викладав «краснопис». Окрім цього, у листопаді 1893 р. йому надано дозвіл на викладання слов'янської мови в 1-ому класі чоловічого училища. Також активно допомагає у роботі «Опікунства за нужденними вихованцями». За свою активну просвітницьку роботу Афанасій Андрійович був нагороджений орденом Станіслава 3-го ступеня (Реабілітовані історією, 2020).

Оскільки учні духовного училища повинні були чітко дотримуватися морально-етичних християнських правил, то, за сприянням А. Терлецького, було укладено «Інструкцію для духовних училищ Волинської єпархії», яка складалася з окремих розділів. Зокрема, у першому – було представлено «Обов'язки учнів релігійно-моральні». Ним були визначені у другому розділі «Обов'язки учнів у класі». Для того, щоб привчити учнів до «нормального, діяльного способу життя», їх зобов'язували до чіткого виконання режиму та шкільного розпорядку, і з цією метою були укладені у третьому розділі «Обов'язки учнів відносно добового режиму» (що містили шкільний розпорядок і відпочинок). В учнів духовного училища виховувалися позитивні риси характеру: шанобливість, покірливість, ввічливість, відвертість, правдивість, чесність. А от скритість, лицемірство, «неправдивість, дволикість як у словах так, і у вчинках учнів суворо переслідувалися» – тому в четвертому розділі вище зазначеного видання були визначені «Обов'язки учнів, що визначали їхнє ставлення один до одного і до оточуючих». У п'ятому розділі були укладені правила щодо зовнішнього вигляду учнів (Рацілевич). Дотримання дисциплінованого режиму А. Терлецький вважав однією з умов ефективної організації навчально-виховного процесу.

Важливий внесок в організацію та здійснення культурно-освітньої діяльності православних братств зробив *Федір Васильович Ліберовський*, викладач Волинської духовної семінарії, почесний член Кременецького Богоявленського Свято-Миколаївського братства, один із засновників

Почаєво-Успенського православного братства. Згідно з рекомендацією Ради Київської духовної академії і ухвалою правління Волинської духовної семінарії, у 1871 р. Федір Васильович був призначений викладачем логіки, теорії словесності та історії російської літератури у Волинській духовній семінарії. На цій посаді він пропрацював майже 14 років до переведення його до Кам'янця-Подільського. Відповідно до резолюції архієпископа Агафангела у 1873 р. Ф. Ліберовський був призначений членом ревізійного комітету з перевірки фінансових звітів Волинської семінарії та Кременецького духовного училища. У 1873 р. на загальних зборах Ради Волинської духовної семінарії він був обраний членом Педагогічної ради семінарії, а у 1875 р. призначений секретарем Правління Волинської семінарії. За службу був нагороджений орденами: Св. Станіслава 3 ступеня (у 1877 р.) та ордена Св. Анни 3 ступеня (у 1883 р.) (Ясь Олексій Васильович).

З ініціативи Ф. Ліберовського та за підтримки Почаєво-Успенського православного братства при семінарії у 1882 р. було засновано «Опікунство про вихованців семінарії», яке мало на меті надавати фінансову та матеріальну допомогу бідним вихованцям. Статут цього «Опікунства» був укладений самим Федором Васильовичем та затверджений міністром внутрішніх справ. Також з ініціативи Ліберовського було засновано «Позиково-зберігальну касу для службовців Волинської семінарії» з метою, по-перше, збереження грошових заощаджень, а по-друге – надання безвідсоткової позики членам каси (Сажок, 2018, с. 518).

Окрім того, Федір Васильович разом з ще одним членом Почаєво-Успенського братства та викладачем семінарії Д. Полянським зініціювали видання «Пам'ятної книги» для волинського духовенства, яка повинна була видаватися щороку у вигляді «Адрес-Календаря» Волинської єпархії.

Як викладач, Федір Васильович користувався повагою та любов'ю з боку своїх вихованців. Колеги також глибоко поважали його за правдивість, бездоганну чесність та прямоту характеру. Найкращою та об'єктивною характеристикою викладацької діяльності Ліберовського може слугувативідгук про нього ректора Волинської духовної семінарії (голови Кременецького Богоявленського Свято-Миколаєвського братства) для представлення викладача до нагороди орденом Св. Станіслава 3 ступеня: «Федір Ліберовський, який викладає теорію словесності, історію літератури й логіку, з особливою любов'ю займається цими предметами і всіляко прагне спонукати до їх вивчення своїх учнів» (Борщевич, 2008). Ректор також зазначав, що Федір Васильович, не обмежуючись проведенням класних занять з учнями і переглядом їх письмових вправ, організовував (з дозволу керівництва) літературні позакласні читання і таким чином заохочував в учнів бажання до читання (Реабілітовані історією, 2020).

Педагогічна та громадсько-релігійна, соціально-просвітницька діяльність Ф. Ліберовського на Волині тривала чотирнадцять років. У кінці 1885 р. він переїхав до Кам'янця-Подільського, і був призначений на посаду секретаря

Подільської духовної консисторії, керував офіційним відділом «Подільських Єпархіальних Відомостей» (Боярчук, 2016, с. 33).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, оцінюючи діяльність подвижників братського руху, поряд з відомими просвітителями, науковцями, представниками вищих кіл, можемо сміливо назвати прогресивних діячів-братчиків, які щоденною відданою працею реалізували духовно-християнські цінності просвітництва. Представниками братського руху – як духовного священницького кліру, так і світськими особами – активними громадсько-релігійними діячами, науковцями Волині було зроблено вагомий внесок у розвиток просвітництва та формування національно-релігійних традицій краю.

Дослідження не вичерпує проблеми духовно-просвітницької та соціально-громадської діяльності провідних діячів православних братств Волині у другій половині XIX – на початку XX століття. Перспективними напрямками історико-педагогічних пошуків вважаємо аналіз благодійної, меценатської діяльності представників православних братств України у сфері освіти та соціального захисту; вивчення історії духовно-просвітницької діяльності православних братств різних регіонів України; компаративний аналіз духовно-просвітницької діяльності братств різних релігійних конфесій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Тимочко, І. (2011). *Просвітницько-громадська діяльність православних братств Волині (друга половина XIX – початок XX століття)*. Кандидат педагогічних наук. Рівненський державний гуманітарний університет.

Тимочко, І. (2006). Християнські цінності як важлива складова національного виховання. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник*. СС. 130–133.

Бендюк, М. (2013). *Графиня Антоніна Блудова та Остріг*. Остріг: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 162 с.

Острозький краєзнавчий збірник. (2015). Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких. Випуск 8. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». 232 с.

Піскова Елла Миколаївна. *Давньосховище Свято-Володимирського православного братства*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Davnoskhovyshche_bratstva (дата звернення 12.04.2024)

Василевська, С. (1993). *З історії Володимир-Волинського давньосховища*. В кн.: Шоста всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. Луцьк. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi->

bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Davnoskhovyshche_bratstva(дата звернення 12.04.2024)

Костриця, М. (1993). *Давньосховища Волині*. В кн.: Тези наукової конференції до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища. Житомир. URL: https://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2014/12/kraj_2010_4.pdf (дата звернення 14.04.2024)

Федосеева Світлана. *Діяльність Омеляна Дверницького як мирового судді*. URL: <https://www.starodavnij-volodymyr.com.ua/history/93-dyalnst-omelyana-dvernitskogo-yak-mirovogo-sudd.html> (дата звернення 14.04.2024)

Кушпетюк, О. (2017). Волинознавчі праці учасників музейного будівництва Волинської губернії. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*, 18, сс.26–32.

Реабілітовані історією. (2020). *Тернопільська область. Книга шоста* / Упор. О. Г. Бажан, П. З. Гуцал, Г. М. Маєвська. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2020. 672 с.

Рацілевич А. *Православна церква і національне відродження на Волині на початку XX століття*. URL: http://eprints.zu.edu.ua/6745/1/Ratsilevych_4.pdf (дата звернення 04.04.2024)

Ясь Олексій Васильович. *Теодорович Микола Іванович*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Teodorovych_M (дата звернення 04.04.2024)

Сажок, О. (2018). Участь церковних православних братств Волинської губернії в поширенні друкованої продукції в другій половині XIX – на початку XX ст. *Модернізаційні процеси на Волині в XIX – на початку XX століття*, сс. 515–525.

Борщевич, В. (2008). Православні свяченичі династії Волині у XX ст. В кн.: *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, [online] вип. 14. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Teodorovych_M (дата звернення 04.04.2024)

Боярчук, А. (2016). Служба волинських православних священиків в органах єпархіального управління та виконання ними архіерейських доручень (перша половина XIX ст.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Історичні науки*, № 13 (338), сс. 32–36.

Огірко, О. (2002). Християнська етика – могутній засіб педагогіки. *Мандрівець*, № 4, сс. 26–28.

1000-ліття православ'я на Волині / упор. М. Моліс (о. Миколай)]. Дубно: б.м.в., 1992. 149 с.

REFERENCES

Tymochko, I. (2011). *Prosvitnytsko-hromadska diialnist pravoslavnykh bratstv Volyni (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Educational and Public Activities of the Orthodox Brotherhoods of Volyn (the Second Half of the 19th – the Beginning of the 20th Century)]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet.

Tymochko, I. (2006). Khrystyianski tsinnosti yak vazhlyva skladova natsionalnoho vykhovannia [Christian Values as an Important Component of National Education]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*: Naukovo-teoretychnyi zbirnyk. SS. 130–133.

Bendiuk, M. (2013). *Hrafynia Antonina Bludova ta Ostrih* [Countess Antonina Bludova and Ostrih]. Ostrih: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 162 s.

Ostrozkyi kraieznavchyi zbirnyk [Ostroh local lore collection]. (2015). *Derzhavnyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk m. Ostroha; Ostrozke naukovo-kraieznavche tovarystvo «Spadshchyna» imeni kniaziv Ostrozkykh. Vypusk 8. Ostroh*: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 232 s.

Piskova Ella Mykolaivna. *Davnoskhovyshche Sviato-Volodymyrskoho pravoslavnoho bratstva* [The Ancient Vault of the St Vladimir's Orthodox Brotherhood]. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Davnoskhovyshche_bratstva (data zvernennia 12.04.2024)

Vasylevska, S. (1993). *Z istorii Volodymyr-Volynskoho davnoskhovyshcha* [From the History of the Volodymyr-Volyn Ancient Repository]. V kn.: Shosta vseukrainska naukova konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva. Luts'k. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Davnoskhovyshche_bratstva (data zvernennia 12.04.2024)

Kostrysia, M. (1993). *Davnoskhovyshcha Volyni* [Ancient Cemeteries of Volyn]. V kn.: Tezy naukovoi konferentsii do 100-richchia Volynskoho yeparkhialnoho davnoskhovyshcha. Zhytomir. URL: https://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2014/12/kraj_2010_4.pdf (data zvernennia 14.04.2024)

Fedoseieva Svitlana. *Diialnist Omeliana Dvernytskoho yak myrovoho suddi* [The Work of Omelian Dvernytskyi as a Justice of the Peace]. URL: <https://www.starodavnij-volodymyr.com.ua/history/93-dyalnst-omelyana-dvernickogo-yak-mirovogo-suddi.html> (data zvernennia 14.04.2024)

Kushpetiuk, O. (2017). Volynoznavchi pratsi uchasykyv muzeinoho budivnytstva Volynskoi hubernii [Volyn Studies by Participants in the Museum Construction of the Volyn Province]. *Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys*, 18, ss.26–32.

Reabilitovani istoriiei [Rehabilitated by History]. (2020). Ternopilska oblast. Knyha shosta / Upor. O. H. Bazhan, P. Z. Hutsal, H. M. Maievska. Ternopil: TOV «Terno-hraf», 2020. 672 s.

Ratsilevych A. *Pravoslavna tserkva i natsionalne vidrozhennia na Volyni na pochatku XX stolittia* [The Orthodox Church and the National Revival in Volyn at the beginning of the 20th Century]. URL: http://eprints.zu.edu.ua/6745/1/Ratsilevych_4.pdf (data zvernennia 14.04.2024)

Yas Oleksii Vasylovych. *Teodorovych Mykola Ivanovych* [Teodorovych Mykola Ivanovych]. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Teodorovych_M (data zvernennia 04.04.2024)

Sazhok, O. (2018). Uchast tserkovnykh pravoslavnykh bratstv Volynskoi hubernii v poshyrenni drukovanoi produktsii v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [The Participation of Church Orthodox Brotherhoods in the Volyn Province in the Distribution of Printed Materials in the Second Half of the 19th and at the beginning of the 20th Century]. *Modernizatsiini protsesy na Volyni v XIX – na pochatku XX stolittia*, ss. 515–525.

Borshchevych, V. (2008). Pravoslavni sviachenychi dynastii Volyni u XX st. [Orthodox Priestly Dynasties of Volyn in the 20th Century]. *Vkn.: Aktualni problemy vitchyznianoi ta vsesvitnoi istorii*, [online] vyp. 14. URL : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Teodorovych_M (data zvernennia 04.04.2024)

Boiarchuk, A. (2016). Sluzhba volynskykh pravoslavnykh sviashchenykyv v orhanakh yeparkhialnoho upravlinnia ta vykonannia nymy arkhiiereiskykh doruchen (persha polovyna XIX st.) [The Service of Volyn Orthodox Priests in the Diocesan Administration and Their Performance of Bishop's Orders (First Half of the 19th Century).]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Istorychni nauky*, No 13 (338), ss. 32–36.

Ohirko, O. (2002). Khrystyianska etyka – mohutnii zasib pedahohiky [Christian Ethics is a Powerful Tool for Pedagogy]. *Mandrivets*, No 4, ss. 26–28.

1000-littia pravoslavia na Volyni [1000th Anniversary of Orthodoxy in Volyn] / uporiadnyk M. Molis (o. Mykolai)]. Dubno: b.m.v., 1992. 149 s.

**SPIRITUAL, EDUCATIONAL, SOCIAL AND PATRONAGE ACTIVITIES
OF LEADING FIGURES OF THE ORTHODOX BROTHERHOODS OF
VOLYN (SECOND HALF OF THE 19th – BEGINNING OF THE 20th) IN
THE FORMATION AND PRESERVATION OF SPIRITUAL AND MORAL
TRADITIONS OF EDUCATION**

Iryna Levchuk

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at
the

Pedagogy, Educational Management and Social Work Department,
Rivne State University of the Humanities

Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-6015-3795

e-mail: iryna.levchuk@rshu.edu.ua

Abstract. The article is devoted to the separate analysis of the spiritual, educational, social and public activities of the leading figures of the Orthodox brotherhoods of Volyn in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. The organizational characteristics of the implementation of spiritual, educational and social activities of representatives of Orthodox brotherhoods in the studied period were analyzed. The author describes the leading types of spiritual, educational, social and public activities of leading figures (representatives of secularism) of Orthodox brotherhoods in Volyn in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century: organizational, professional and pedagogical, spiritual and educational, trustee, charitable, patronage publishing and research. The main forms (public readings, talks, individual assistance to schoolchildren and their families, book publishing, charity events, mass events) and methods (organization of educational, spiritual, social, public, charitable, patronage activities, stimulation, formation of experience) of spiritual, educational and social activities of representatives of Orthodox brotherhoods of Volyn in the studied period are identified.

The spiritual revival of the state, which began in the early 1990s, is taking place on a difficult social background, which is manifested in the crisis of morality that permeates all spheres of our life. Therefore, at the present stage of development of education and science, given the urgent needs of humanizing Ukrainian society, it is necessary to return to the revival of Christian moral values.

Religion, being an organic component of the spiritual life of society, has played an important role in the process of Ukrainian state and cultural construction, and has helped Ukrainians preserve their national identity for many centuries. The spiritual, educational, social and public activities of the clergy and representatives of the Orthodox community to promote education, culture and spirituality based on local traditions helped preserve the national identity of the people.

The spiritual, educational, social and public activities of Orthodox brotherhoods, strengthened by the growth of spiritual and secular educational institutions and

charitable institutions, acquired both religious status and social and public significance. The content of education in the study period realized the multiculturalism inherited by the Volyn region, the polyphony of educational imperatives, and the integration of national, general education, moral and spiritual indicators.

Keywords: Orthodox brotherhood, spiritual and educational activities, social and philanthropic activities, spiritual and educational figures, Christian values, spiritual and moral traditions, charity, philanthropy.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2024 р.